

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Західноукраїнський національний університет

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин ім. Б. Д. Гаврилишина

Кафедра іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій

ТИРЧИК Святослав Андрійович

Вплив мовних навичок на ефективність спілкування в освітньому процесі педагога / The Influence of Language Skills on the Effectiveness of Communication in the Educational Process of the Teacher

спеціальність: 035 – Філологія

освітньо-професійна програма – Філологія (германські мови): методика викладання і переклад

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФІЛм-21

С. А. Тирчик

Науковий керівник

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту:

“__” _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

АНОТАЦІЯ

Тирчик Святослав Андрійович «Вплив мовних навичок педагога на ефективність спілкування в освітньому процесі».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 035 «Філологія», спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська». - Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025.

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню теоретико-методичних засад та практичних шляхів удосконалення мовних навичок педагогів. У роботі розкрито сутність та структуру професійно-комунікативної компетентності вчителя, проаналізовано психологічні особливості педагогічного спілкування.

На основі констатувального дослідження виявлено переважно середній та низький рівні сформованості мовних навичок у вчителів шкіл. Розроблено та експериментально перевірено програму тренінгових занять «Професійне мовлення педагога: шлях до майстерності», впровадження якої забезпечило статистично значуще зростання рівня комунікативної компетентності в учасників експериментальної групи. Запропоновано методичні рекомендації для системи післядипломної освіти та самоосвіти педагогів.

Ключові слова: мовні навички, комунікативна компетентність, педагогічне спілкування, мовна культура, тренінг, інтерактивні технології.

ABSTRACT

Tyrchyk Svyatoslav Influence of Teacher's Language Skills on the Effectiveness of Communication in the Educational Process.

Master's qualification paper for the degree of "Master" in specialty 035 "Philology", specialization 035.041 "Germanic languages and literatures (including translation), first – English". - West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The qualification paper is devoted to the study of the problem of improving the professional communicative competence of a modern teacher. The theoretical foundations of the essence and structure of the teacher's language skills are substantiated, and their role in ensuring effective pedagogical interaction is defined. Based on the results of the ascertaining research, predominantly medium and low levels of language skills formation were diagnosed among secondary school teachers. The author's training program "Professional Speech of a Teacher: The Path to Mastery" was developed, theoretically substantiated, and implemented. The effectiveness of the proposed methodology was experimentally proven, which is confirmed by the positive dynamics of the growth of the level of communicative competence of the experimental group participants. Methodological recommendations for the system of postgraduate pedagogical education and teacher self-education are proposed.

Key words: language skills, communicative competence, pedagogical communication, language culture, training, interactive technologies, communication effectiveness.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОВНИХ НАВИЧОК ПЕДАГОГА ТА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	11
1.1. Сутність, структура та види мовних навичок педагога.....	11
1.2. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності педагога.....	16
1.3. Психолого-педагогічні особливості спілкування в освітньому процесі.....	20
1.4. Мовна культура педагога як чинник ефективної комунікації зі здобувачами освіти.....	25
Висновки першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. КОНСТАТУВАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МОВНИХ НАВИЧОК НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	31
2.1. Характеристика вибірки, бази та умов дослідження.....	31
2.2. Діагностичні методики визначення рівня мовних навичок педагогів.....	34
2.3. Показники та критерії оцінки ефективності педагогічного спілкування.....	39
2.4. Аналіз результатів дослідження взаємозв'язку між мовною компетентністю педагога та результативністю комунікації.....	43

Висновки	до	другого	
розділу.....			48

**РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ З ВДОСКОНАЛЕННЯ
МОВНИХ НАВИЧОК ПЕДАГОГІВ.....49**

3.1. Обґрунтування програми формування мовної (комунікативної) компетентності педагога.....	49
---	----

3.2. Впровадження тренінгових та інтерактивних технологій у процес підвищення комунікативної культури педагогів.....	55
--	----

3.3. Оцінювання результативності запропонованої програми (порівняльний аналіз даних констатувального і контрольного етапів експерименту).....	58
---	----

3.4. Методичні рекомендації щодо розвитку мовних навичок педагогів у системі післядипломної освіти та самоосвіти.....	63
---	----

Висновки до третього розділу.....	67
-----------------------------------	----

ВИСНОВКИ.....	69
---------------	----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
---------------------------------	----

ДОДАТКИ.....	76
--------------	----

Додаток А. Карта аналізу мовленнєвої поведінки педагога.....	76
--	----

Додаток Б. Анкета для здобувачів «Мій педагог».....	79
---	----

Додаток В. Порівняльна діаграма рівнів сформованості мовних навичок педагогів.....	81
--	----

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, в умовах євроінтеграційних процесів та кардинального реформування освітньої галузі, зокрема реалізації Концепції «Нова українська школа», перед педагогічною спільнотою постають якісно нові завдання. Зміна освітньої парадигми з авторитарної на особистісно орієнтовану, впровадження педагогіки партнерства вимагають від педагога не лише глибоких предметних знань, але й високого рівня професійної комунікативної культури.

Мова та мовлення є основним інструментом професійної діяльності педагога. Саме через вербальну взаємодію здійснюється трансляція знань, формування світогляду, виховний вплив та емоційна підтримка здобувачів освіти. Успішність педагогічної діяльності значною мірою залежить від того, наскільки педагог володіє словом, вміє переконувати, аргументувати, встановлювати контакт з аудиторією та вирішувати конфліктні ситуації засобами комунікації.

Водночас, аналіз сучасної освітньої практики засвідчує наявність суперечностей між зростаючими вимогами до комунікативної компетентності педагога та реальним рівнем сформованості його мовних навичок. Недостатній рівень мовної культури, невміння адаптувати мовлення до вікових особливостей здобувачів освіти, наявність комунікативних бар'єрів та низька стресостійкість у спілкуванні суттєво знижують ефективність навчально-виховного процесу.

Проблема професійного мовлення та педагогічного спілкування не є новою для науки, проте вона залишається відкритою для досліджень у контексті сучасних викликів. Необхідність теоретичного обґрунтування та практичної розробки дієвих механізмів вдосконалення мовних навичок

педагогів зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: «Вплив мовних навичок на ефективність спілкування в освітньому процесі педагога».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету. Тему затверджено Вченою радою навчально-наукового інституту/факультету.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності мовних навичок як основи професійної майстерності педагога, діагностиці їх сучасного стану та експериментальній перевірці програми їх вдосконалення засобами інтерактивних технологій.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукової літератури для розкриття сутності, структури та видів мовних навичок педагога.
2. Визначити роль комунікативної компетентності як інтегральної складової професійної майстерності педагога та проаналізувати психолого-педагогічні особливості спілкування в освітньому процесі.
3. Обґрунтувати вплив мовної культури педагога на ефективність комунікації зі здобувачами освіти.
4. Провести констатувальне дослідження рівня сформованості мовних навичок педагогів на базі визначеного закладу освіти, визначивши відповідні критерії та показники.
5. Розробити та теоретично обґрунтувати програму формування мовної комунікативної компетентності педагога.
6. Експериментально перевірити ефективність впровадження тренінгових та інтерактивних технологій у процес підвищення комунікативної культури педагогів.

7. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку мовних навичок педагогів у системі післядипломної освіти та самоосвіти.

Об'єктом дослідження є процес професійного педагогічного спілкування в сучасній освітній установі.

Предметом дослідження є зміст, форми та методи вдосконалення мовних навичок педагогів як умови ефективної професійної взаємодії.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури - для з'ясування стану розробленості проблеми, уточнення понятійного апарату; моделювання - для розробки програми вдосконалення навичок;
- *емпіричні:* спостереження за мовленнєвою поведінкою педагогів, анкетування, тестування, бесіда - для діагностики рівня сформованості мовних навичок; педагогічний експеримент для впровадження та перевірки ефективності розробленої програми;
- *статистичні:* методи математичної обробки даних для забезпечення достовірності отриманих висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- *уточнено* сутність та структуру понять «мовні навички» та «мовленнєва компетентність» у контексті професійної діяльності сучасного педагога;
- *набуло подальшого розвитку* обґрунтування взаємозв'язку між рівнем мовної культури педагога та психологічним кліматом у класному колективі;
- *удосконалено* діагностичний інструментарій для оцінювання комунікативних умінь педагогів;

- *вперше обґрунтовано та впроваджено* комплексну програму тренінгових занять з розвитку мовних навичок, адаптовану до умов сучасного освітнього середовища.

Практичне значення отриманих результатів визначається тим, що розроблені та апробовані матеріали можуть бути використані у закладах вищої освіти при підготовці майбутніх педагогів, у системі післядипломної педагогічної освіти, а також керівниками закладів освіти для підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій, у роботі не використані.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри іноземних мов та ІКТ ЗУНУ

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел 50 найменувань, з них 6 іноземною мовою та додатків. Повний обсяг роботи становить 81 сторінок, з них основного тексту - 64 сторінок. Робота містить 5 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОВНИХ НАВИЧОК ПЕДАГОГА ТА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

1.1. Сутність, структура та види мовних навичок педагога

Професійна діяльність педагога за своєю природою є комунікативною. Слово педагога виступає основним інструментом впливу на свідомість, емоційну сферу та поведінку здобувачів освіти. У сучасній педагогічній теорії та практиці проблема формування мовних навичок педагога набуває особливої актуальності, оскільки ефективність освітнього процесу безпосередньо корелює з якістю педагогічної комунікації.

Для з'ясування сутності досліджуваного феномену необхідно насамперед розмежувати базові поняття лінгводидактики: «мова», «мовлення» та «мовленнєва діяльність», а також «уміння» та «навички».

Мова є системою знаків і правил їх поєднання, що існує у свідомості носіїв, тоді як мовлення - це процес використання цієї системи для спілкування. Стосовно професійної діяльності педагога, науковці (І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Гончаренко) наголошують, що педагог повинен володіти не просто мовою як системою знань, а саме мовленнєвими навичками, доведеними до автоматизму.

Під **мовними навичками** ми розуміємо автоматизовані компоненти свідомої мовленнєвої діяльності, що забезпечують правильне (нормативне) вживання фонетичних, лексичних і граматичних засобів мови. Натомість **мовленнєві навички** - це здатність інтуїтивно правильно здійснювати вибір мовних засобів відповідно до мети, умов і ситуації спілкування. У контексті педагогічної праці ці два види навичок інтегруються у поняття **професійно-комунікативних навичок**.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (праці В. Кан-Калика, О. Леонтьєва, В. Сухомлинського) дозволяє виокремити такі ключові характеристики мовних навичок педагога:

- *Автоматизованість*: педагог не повинен витратити час на пошук потрібного слова чи граматичної конструкції під час заняття; його увага має бути зосереджена на змісті матеріалу та реакції здобувачів освіти.
- *Стійкість*: навички мають функціонувати стабільно навіть в умовах стресу, шуму в класі чи дефіциту часу.
- *Гнучкість*: здатність до швидкої перебудови мовлення залежно від віку аудиторії.
- *Нормативність*: суворе дотримання норм літературної мови, що є обов'язковим для педагога як взірця мовної культури.

Структура мовних навичок педагога є багатокomпонентною. Узагальнюючи підходи сучасних дослідників, доцільно представити структурну організацію мовних навичок у вигляді таблиці (див. Таблицю 1.1).

Таблиця 1.1

Структурні компоненти мовних навичок педагога

Група навичок	Зміст та характеристика	Значення для педагогічного процесу
Фонетичні (вимовні)	Чіткість дикції, правильна артикуляція звуків, дотримання орфоепічних норм (наголоси), володіння темпоритмом.	Забезпечують чутність та зрозумілість мовлення. Нечітка дикція педагога призводить до швидкої

		втомлюваності здобувачів та втрати уваги.
Лексичні	Багатство словникового запасу, володіння синонімією, точність слововживання, знання фахової термінології, відсутність слів-паразитів та суржику.	Дозволяють точно передавати думку, адаптувати складний матеріал, робити мовлення образним та емоційним.
Граматичні	Правильна побудова речень, узгодження слів, використання різноманітних синтаксичних конструкцій.	Забезпечують логічність та зв'язність викладу. Граматичні помилки підривають авторитет педагога.
Інтонаційні (просодичні)	Володіння силою голосу (діапазоном), логічними наголосами, паузами, мелодикою мовлення.	Є інструментом керування увагою, виділення головного у змісті, створення емоційного фону заняття.

Окрім структурного підходу, у науці існує класифікація навичок за видами мовленнєвої діяльності. Для педагога важливими є як продуктивні, так і рецептивні види.

1. Продуктивні мовленнєві навички (створення тексту):

- *Навички педагогічного говоріння.* Це домінуючий вид діяльності педагога. Він поділяється на монологічне мовлення (розповідь, лекція, пояснення, інструктаж) та діалогічне мовлення (евристична бесіда, опитування, дискусія, педагогічний діалог). Важливим аспектом тут є навичка імпровізації-уміння говорити без опори на конспект, реагуючи на ситуацію «тут і зараз». В. Сухомлинський зазначав, що слово педагога нічим не можна замінити, адже воно несе не лише інформацію, а й емоційний заряд особистості педагога.
- *Навички професійного письма.* Включають уміння грамотно вести документацію (журнали, плани, звіти), здійснювати листування з батьками (у тому числі в месенджерах, що вимагає знання цифрового етикету), розробляти дидактичні матеріали та писати на дошці (каліграфія та схематизація).

2. Рецептивні мовленеві навички:

- *Навички педагогічного аудіювання.* Це здатність педагога чути й розуміти здобувача освіти. На відміну від звичайного слухання, професійне аудіювання передбачає аналіз не лише змісту відповіді (правильно/неправильно), але й підтексту, емоційного стану дитини, виявлення причин помилки через аналіз мовлення здобувача освіти. Це навичка «активного слухання», яка є базою для емпатії.
- *Навички професійного читання.* Передбачають уміння швидко опрацювати великі обсяги науково-методичної інформації, аналізувати підручники, знаходити додатковий матеріал. Сюди також входить навичка виразного читання вголос, яка є обов'язковою не лише для філологів, а й для педагогів.

Окрему групу становлять **комунікативно-стратегічні навички**, які забезпечують управління спілкуванням. До них належать:

- *Навички фасилітації* - полегшення комунікації у класі, заохочення здобувачів освіти до висловлювання думок.
- *Навички контакту* - уміння ініціювати спілкування, «тримати» аудиторію (зоровий контакт), коректно завершувати розмову.
- *Навички зворотного зв'язку* - вербальне оцінювання дій здобувача освіти. Важливою тут є навичка використання «Я - висловлювань» та конструктивної критики, яка не принижує гідність.

Дослідники (А. Богуш, Н. Бабич) звертають увагу на те, що мовні навички педагога мають дворівневу природу. *Перший рівень* - це нормативна правильність (відсутність помилок). *Другий рівень* - це комунікативна доцільність (впливовість). Можна говорити грамотно але нудно і незрозуміло. Тому вищою формою прояву мовних навичок є **педагогічна майстерність**

мовлення, яка поєднує логічну чіткість, образну виразність та емоційну переконливість.

Варто також зазначити типові недоліки у сформованості мовних навичок сучасних педагогів, які виділяють методисти: монотонність голосу, занадто швидкий або повільний темп, наявність слів-паразитів, зловживання складною термінологією без пояснення, невміння модулювати голос залежно від ситуації. Подолання цих недоліків можливе лише за умови системної роботи над технікою мовлення.

Таким чином, сутність мовних навичок педагога полягає в інтеграції автоматизованих мовних засобів та свідомих комунікативних дій, спрямованих на вирішення педагогічних задач. Вони є складною, динамічною системою, що охоплює фонетичний, лексичний, граматичний та комунікативно-стратегічний рівні. Сформованість цих навичок є необхідною передумовою професійної придатності педагога та визначальним фактором продуктивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

1.2. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності педагога

У сучасній педагогічній науці поняття професійної майстерності педагога розглядається як комплексне особистісне утворення, що поєднує гуманістичну спрямованість, глибокі фахові знання та досконале володіння педагогічною технікою. Серед усіх компонентів майстерності особливе місце посідає комунікативна компетентність, яка виступає своєрідним «інструментальним ядром» діяльності педагога. Адже, яким би глибоким не був рівень предметних знань педагога, без уміння ефективно транслювати їх та вибудовувати продуктивну взаємодію з здобувачами освіти, досягнення високих освітніх результатів є неможливим.

Термін «комунікативна компетентність» уперше був введений у науковий обіг американським лінгвістом Д. Хаймсом як здатність використовувати мову відповідним чином у конкретних ситуаціях. У вітчизняній педагогіці (І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова) цей феномен трактується значно ширше - як інтегративна якість особистості, що забезпечує результативність педагогічного спілкування.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що комунікативна компетентність педагога не зводиться лише до суми мовних навичок, розглянутих у попередньому підрозділі. Це складна, багаторівнева система, яка включає знання, вміння, навички, психологічні установки та особистісні якості.

Науковці виокремлюють такі складові професійної майстерності, що безпосередньо корелюють з комунікативною компетентністю:

1. **Гуманістична спрямованість:** налаштованість на здобувача як на найвищу цінність, що проявляється у стилі спілкування (демократичний, діалогічний).
2. **Професійна знаннєвість:** володіння предметом та методикою викладання, що дає змістове наповнення комунікації.
3. **Педагогічні здібності:** зокрема комунікативні (здатність до спілкування), перцептивні (сприймання людини людиною) та сугестивні (здатність до емоційного впливу).
4. **Педагогічна техніка:** володіння власним тілом, голосом, мімікою, пантомімікою, що є невербальним каналом комунікації.

Доцільно детальніше розглянути **структуру комунікативної компетентності педагога**, яку більшість дослідників (В. Гришкова, Л. Макарова) представляють як єдність трьох блоків:

I. Когнітивний блок (Знання). Це теоретичний фундамент компетентності.

Педагог повинен знати:

- закономірності спілкування та психологію міжособистісної взаємодії;
- вікові та індивідуальні особливості комунікативної поведінки здобувачів освіти;
- методи переконання та аргументації;
- правила мовного етикету та норми літературної мови;
- способи запобігання та розв'язання комунікативних конфліктів. Без цих знань дії педагога будуть інтуїтивними, хаотичними та часто помилковими.

II. Емоційний блок (Емпатія та ставлення). Цей компонент визначає гуманістичний характер спілкування. Він включає:

- *Емпатію* - здатність емоційно відгукуватися на переживання здобувача освіти, розуміти його стан без слів.
- *Толерантність* - терпимість до інших думок, поглядів, відсутність категоричності та агресії у спілкуванні.
- *Комунікативний самоконтроль* - уміння керувати своїми емоціями, не переносити особистий негатив на здобувачів освіти (що є ознакою професійного вигорання).
- *Доброчливість* - позитивна установка на партнера по спілкуванню, яка створює атмосферу психологічної безпеки на уроці.

III. Поведінковий блок (Уміння та навички). Це практична реалізація знань та емоційного ставлення через конкретні дії:

- уміння ініціювати контакт (фатична функція);
- уміння активно слухати та чути;
- уміння чітко формулювати думки (вербальна комунікація);
- уміння використовувати невербальні засоби (жести, погляд, дистанцію);

- уміння давати конструктивний зворотний зв'язок.

Важливим аспектом професійної майстерності є здатність педагога реалізовувати через комунікативну компетентність низку функцій. Узагальнюючи підходи В. Кан-Калика та О. Леонтьєва, можна виділити такі **функції комунікативної компетентності педагога:**

1. **Інформаційна функція:** забезпечення обміну інформацією, пояснення навчального матеріалу. Тут майстерність педагога проявляється у вмінні адаптувати складну наукову інформацію, зробити її доступною та цікавою (інтелектуальна доступність).
2. **Соціально-перцептивна функція:** сприйняття та розуміння здобувача. Компетентний педагог «зчитує» по обличчях дітей, чи зрозуміли вони матеріал, чи цікаво їм, чи хтось засмучений. Це дозволяє гнучко змінювати хід уроку.
3. **Регулятивна функція:** організація взаємодії, керування поведінкою учнів. Справжня майстерність полягає в тому, щоб регулювати дисципліну не криком чи погрозами, а силою авторитету, поглядом, інтонацією, переключенням уваги.
4. **Афективна функція:** емоційна підтримка, створення ситуації успіху. Слово педагога може як окрилити дитину, так і травмувати її. Комунікативна компетентність передбачає вміння знімати напругу, вселяти впевненість у власні сили.

У контексті визначення рівнів сформованості професійної майстерності, науковці пропонують ієрархію рівнів розвитку комунікативної компетентності:

- **Елементарний рівень:** Педагог володіє мовою, але відчуває труднощі у встановленні контакту, часто використовує авторитарний стиль, не враховує реакцію аудиторії, спілкування має формальний характер.

- **Базовий рівень:** Педагог знає теорію спілкування, вміє організувати діалог, але діє за шаблоном. У нестандартних ситуаціях (конфлікт, провокаційне питання здобувача) може розгубитися або втратити самоконтроль.
- **Професійний рівень:** Педагог вільно володіє комунікативними стратегіями, вміє імпровізувати, ефективно використовує як вербальні, так і невербальні засоби. Спілкування має особистісно орієнтований характер, переважає демократичний стиль.
- **Креативний рівень (Рівень майстерності):** Найвищий щабель. Педагог має власний неповторний стиль спілкування, який є високоефективним. Він здатний вирішувати найскладніші педагогічні задачі через комунікацію, інтуїтивно відчуває найменші нюанси настрою класу. Таке спілкування характеризується легкістю, невимушеністю та високим розвивальним ефектом.

Особливу увагу в сучасних дослідженнях приділяють так званим «**soft skills**» («м'яким навичкам»), які є синонімічними до комунікативної компетентності. Для педагога НУШ критично важливими є такі «м'які» компетенції, як емоційний інтелект, навички командної роботи, фасилітація та медіація - так зване посередництво у вирішенні конфліктів.

Отже, комунікативна компетентність не є додатковим "бонусом" до знання предмету, а є інтегральною складовою професійної майстерності педагога. Вона визначає саму можливість здійснення педагогічної діяльності. Вдосконалення цієї компетентності - це безперервний процес переходу від інтуїтивного спілкування до свідомого, науково обґрунтованого, професійного керування комунікативною взаємодією, що і є ознакою справжнього майстра педагогічної справи.

1.3. Психолого-педагогічні особливості спілкування в освітньому процесі

Педагогічне спілкування є специфічною формою міжособистісної взаємодії, що має на меті не лише передачу знань, а й обмін духовними цінностями, організацію спільної діяльності та створення сприятливого емоційного фону для розвитку особистості здобувача. На відміну від побутового спілкування, професійна комунікація педагога є цілеспрямованим, керованим процесом, який підпорядковується певним психологічним закономірностям.

Психологічна природа педагогічного спілкування є складною та багатогранною. Дослідники (О. Леонтьєв, Г. Андрєєва) виділяють три взаємопов'язані сторони цього процесу, кожна з яких має свої особливості в освітньому середовищі:

1. **Комунікативна сторона:** обмін інформацією між учителем та учнями. Психологічна особливість полягає в тому, що інформація не просто передається, а формується, уточнюється та розвивається в процесі діалогу. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки педагог здатен говорити «мовою здобувача», враховуючи його тезаурус (словниковий запас) та рівень розуміння.
2. **Інтерактивна сторона:** організація взаємодії (обмін діями). Це може бути кооперація (співпраця) або конкуренція.
3. Завдання педагога-перевести конкуренцію в конструктивне русло та навчити дітей працювати в команді.
4. **Перцептивна сторона:** процес сприйняття та пізнання один одного. Це, мабуть, найскладніший психологічний аспект. Педагог повинен уміти «читати» емоційний стан аудиторії, уникати стереотипного сприйняття здобувачів (ефект «ореолу», коли відміннику пробачають помилки, а «двієчника» ігнорують) та розвивати педагогічну рефлексію.

Для глибокого розуміння психологічної динаміки спілкування доцільно розглянути його **етапність**. Класичною в педагогічній психології є модель В. Кан-Калика, яка виділяє чотири етапи професійної комунікації:

I етап. Прогностичний (Моделювання спілкування).

Цей етап відбувається до початку уроку. Педагог подумки програє майбутню взаємодію: «Як я почну заняття?», «Як відреагує аудиторія на це завдання?», «Кого я запитаю?». Психологічна помилка на цьому етапі-це налаштування лише на зміст матеріалу, ігноруючи емоційний стан здобувачів. Досвідчений педагог прогнозує не лише хід заняття, а й можливі комунікативні бар'єри та шляхи їх подолання.

II етап. Початковий (Організація безпосереднього спілкування).

Це так звана «комунікативна атака» - перші хвилини заняття, коли відбувається завоювання ініціативи та встановлення контакту. Психологічно це найважчий момент. Педагогу необхідно:

- Здійснити «прилаштування» до класу (scanning) - швидко оцінити настрої.
- Привернути увагу (через паузу, несподіване питання, гумор).
- Встановити емоційну єдність. Помилкою є початок роботи без встановлення тиші та зорового контакту.

III етап. Управління спілкуванням (Під час педагогічного процесу).

На цьому етапі педагог реалізує заплановану модель, але гнучко реагує на зміни. Психологічна майстерність тут проявляється у вмінні підтримувати інтерес, розподіляти увагу між сильними та слабкими здобувачами, вчасно помічати втому. Важливим є вміння педагога тримати «комунікативну дистанцію»: не бути занадто відстороненим, але й не переходити на панібратство.

IV етап. Аналіз реалізованої системи спілкування (Рефлексія).

Після уроку педагог аналізує свої дії: «Чи вдалося мені достукатися до Іваненка?», «Чому виник конфлікт?», «Де я втратив увагу аудиторії?». Відсутність цього етапу призводить до закріплення помилкових шаблонів поведінки.

Суттєвий вплив на ефективність освітнього процесу має **стиль педагогічного спілкування** - усталена система способів та прийомів взаємодії педагога з здобувачами. У психології традиційно виділяють три основні стилі, кожен з яких формує специфічний психологічний клімат:

1. Авторитарний стиль.

- *Характеристика:* Педагог одноосібно приймає рішення, нав'язує свою думку, використовує наказовий тон. Основні методи впливу - вимога, вказівка, догана. Ініціатива здобувачів пригнічується.
- *Психологічний ефект:* Зовнішня дисципліна на занятті є високою, але внутрішня мотивація здобувачів низька. Формується атмосфера тривожності, страху помилки, безініціативності. Здобувачі часто вдаються до лицемірства або прихованого опору.

2. Потуральний (ліберальний) стиль.

- *Характеристика:* Педагог усувається від керівництва процесом, пливе за течією, боїться конфліктів, легко поступається вимогами.
- *Психологічний ефект:* Це призводить до втрати контролю над аудиторією, зниження дисципліни та якості знань. Колектив може дезорієнтуватися, виникають неформальні лідери з негативним впливом. Здобувачі часто не поважають такого педагога, відчуваючи його слабкість.

3. Демократичний стиль.

- *Характеристика:* Орієнтація на розвиток особистості здобувача, залучення до прийняття рішень, заохочення ініціативи. Педагог

виступає не як контролер, а як старший партнер та організатор. Вимогливість поєднується з повагою.

- *Психологічний ефект:* Створюється атмосфера довіри, психологічної безпеки та співтворчості. Підвищується пізнавальна активність, розвивається впевненість у собі. Саме цей стиль є цільовим орієнтиром педагогів.

Окрім позитивних аспектів, необхідно розглянути **психологічні бар'єри**, які виникають у процесі спілкування і знижують його ефективність. До найпоширеніших належать:

- *Бар'єр страху класу:* характерний для початківців, коли педагог боїться аудиторії, що призводить до скутості мовлення та рухів.
- *Бар'єр негативної установки:* упереджене ставлення до аудиторії або окремого здобувача («Цей клас-найгірший у паралелі»), що провокує агресивну або байдужу поведінку.
- *Фізичний бар'єр:* педагог «ховається» за столом, не виходить до здобувачів, створюючи дистанцію.
- *Семантичний (змістовий) бар'єр:* виникає, коли педагог і здобувач вкладають різний смисл у ті самі слова, або коли педагог використовує занадто складну термінологію (жаргон), незрозумілу здобувачам.

Важливо також враховувати **вікові психологічні особливості** спілкування:

- У *початковій школі* слово педагога є законом, його авторитет безумовний. Комунікація має бути емоційно теплою, материнською. Важливо хвалити не лише за результат, а й за старання.
- У *підлітковому віці* (середня школа) з'являється «почуття дорослості». Здобувачі критично оцінюють педагога, прагнуть рівноправ'я. Авторитарний тиск викликає протест. Педагог має перейти з позиції «зверху» на позицію «поряд».

- У старшому віці цінується професіоналізм та ерудиція педагога. Спілкування набуває характеру інтелектуального партнерства.

Отже, психолого-педагогічні особливості спілкування в освітньому процесі визначаються складною структурою взаємодії, яка включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Ефективність педагогічної комунікації залежить від уміння педагога моделювати ситуацію успіху, обирати адекватний (демократичний) стиль керівництва, долати психологічні бар'єри та адаптувати свою мовленнєву поведінку до вікових потреб здобувачів. Розуміння цих закономірностей дозволяє педагогу перетворити заняття з процесу сухої передачі інформації на акт творчої співпраці.

1.4. Мовна культура педагога як чинник ефективної комунікації зі здобувачами освіти

У системі професійних якостей сучасного педагога мовна культура посідає провідне місце, виступаючи своєрідним індикатором його загальної інтелігентності та фахової придатності. Якщо для представників інших професій мовлення є лише засобом комунікації, то для педагога воно є основним знаряддям праці. Видатний педагог В. Сухомлинський слушно зауважував: «Слово педагога - нічим незамінний інструмент впливу на душу вихованця. Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити і звертатись до людського серця».

Поняття «мовна культура» або «культура мовлення» у науковій літературі (Л. Мацько, Н. Бабич, М. Пентилюк) трактується як дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Мовна культура педагога - це інтегративне утворення, що охоплює не лише грамотність, але й багатство словника, виразність, логічність і доречність мовлення. Структуру мовної культури педагога доцільно розглядати через єдність трьох її аспектів:

1. Нормативний аспект (Правильність мовлення).

Це фундамент мовної культури. Він передбачає суворе дотримання норм сучасної української літературної мови. Для педагога неприпустимим є порушення норм, оскільки він виступає еталоном для здобувачів.

- *Орфоепічні норми:* правильна вимова звуків (наприклад, чітка вимова [ч], [щ], дзвінких приголосних у кінці слів) та правильне наголошування слів (фаховИЙ, а не фАховий; випАдок, а не вИпадок).
- *Лексичні норми:* вживання слів у властивому їм значенні, уникнення росіянізмів, кальок та суржика.
- *Граматичні норми:* правильне утворення форм слів та побудова синтаксичних конструкцій (наприклад, вживання активних дієприкметників, правильне керування: «дякувати (кому?) здобувачу», а не «дякувати (кого?) здобувача»).
- *Стилістичні норми:* доречне використання мовних засобів, характерних для наукового (пояснення матеріалу) чи розмовно-побутового (виховна бесіда) стилів.

2. Комунікативний аспект (Майстерність мовлення). Саме лише дотримання норм не гарантує ефективності впливу. Мовлення має бути якісним. До основних комунікативних ознак культури мовлення педагога відносять:

- *Точність:* відповідність висловлювання думці автора та реальній дійсності. Неточне пояснення педагога призводить до викривленого розуміння предмету здобувачами.

- *Логічність*: послідовність викладу, наявність смислових зв'язків між частинами висловлювання, обґрунтованість висновків. Хаотичне мовлення педагога дезорганізує мислення здобувачів.
- *Багатство (різноманітність)*: використання великого активного словникового запасу, синонімів, фразеологізмів. Бідна мова робить уроки одноманітними та нудними.
- *Чистота*: відсутність у мовленні елементів, що засмічують його (суржик, діалектизми (якщо це не виправдано метою уроку), вульгаризми, слова-паразити: «ну», «значить», «так би мовити», «коротше»).
- *Виразність*: здатність мовлення викликати увагу та створювати емоційний образ. Досягається це за допомогою інтонації, тропів (метафор, порівнянь), риторичних фігур.

3. Етичний аспект (Етикетність спілкування). В умовах реалізації педагогіки партнерства цей аспект набуває особливої ваги. Мовний етикет педагога - це система словесних формул вітання, прощання, вибачення, подяки, прохання, які демонструють повагу до гідності здобувача. Культура мовлення вимагає від учителя:

- Звертатися до здобувачів шанобливо (у старших класах - на «Ви»).
- Уникати підвищеного тону, крику, образливих слів та ярликів.
- Використовувати евфемізми для пом'якшення критики (не «ти збрехав», а «твоя інформація не зовсім точна»).
- Володіти формулами мовленнєвого етикету для різних ситуацій (вітання, розмова з батьками, колегами).

Вплив мовної культури педагога на ефективність комунікації та освітній процес є багатовекторним. Можна виділити кілька напрямів цього впливу:

1. Навчально-пізнавальний вплив.

Мова є носієм інформації. Чим вищою є культура мовлення вчителя (точність, логічність, ясність), тим легше здобувачам сприймати та засвоювати складний навчальний матеріал. Нечіткі формулювання, граматичні помилки у поясненнях створюють «шуми» в каналі передачі інформації, що призводить до прогалин у знаннях здобувачів.

2. Розвивальний вплив (Імітаційний ефект).

Здобувачі, особливо молодшого та середнього віку, підсвідомо наслідують мовлення авторитетного дорослого. Якщо педагог говорить суржиком, неправильно наголошує слова або вживає сленг, ці ж помилки закріплюються у мовленні здобувачів. Педагог фактично формує мовну особистість здобувача.

3. Виховний та естетичний вплив.

Багата, образна, емоційно забарвлена мова вчителя розвиває естетичний смак дітей, прищеплює любов до рідної мови. Водночас грубість, бідність лексики нівелюють будь-які виховні заходи.

4. Психотерапевтичний вплив.

Слово може лікувати і ранили. Культура мовлення передбачає тактовність. Вчасно сказане добре слово, коректна інтонація здатні зняти стрес, підвищити самооцінку, мотивувати до навчання. І навпаки, вербальна агресія педагога (сарказм, іронія, крик) є фактором дидактогенії — психічної травми, отриманої в процесі навчання.

На жаль, аналіз практики показує наявність типових недоліків у мовній культурі частини педагогів, які стають бар'єрами в комунікації:

- *Інтерференція (суржик)*: змішування українських та російських лексичних і граматичних форм, що особливо негативно впливає на мовну ідентичність учнів.
- *Багатослів'я*: невміння лаконічно висловити думку, що втомлює слухачів.
- *Слова - паразити*: заповнення пауз словами «е-е-е», «ну», «ось», що відволікає від змісту.
- *Штампи та канцеляризми*: зловживання бюрократичною лексикою («здійснити захід», «провести роботу»), що робить мову сухою та неживою.

Отже, мовна культура педагога є не особистою справою педагога, а його професійним обов'язком та важливою умовою ефективності освітнього процесу. Високий рівень мовної культури забезпечує точність передачі знань, сприяє формуванню мовної компетентності учнів, створює сприятливий психологічний клімат та підвищує авторитет педагога. Шлях до майстерності лежить через постійний самоконтроль, роботу зі словниками, читання художньої літератури та вдосконалення власної техніки мовлення.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

У першому розділі кваліфікаційної роботи здійснено теоретичний аналіз проблеми мовних навичок педагога та педагогічного спілкування, що дозволило дійти таких висновків:

1. **Сутність мовних навичок.** З'ясовано, що мовні навички педагога - це складна система автоматизованих дій з нормативного використання фонетичних, лексичних та граматичних засобів мови, які у поєднанні зі свідомими комунікативними вміннями (мовленнєвими навичками) забезпечують ефективність професійної діяльності. Виокремлено

структуру навичок (фонетичні, лексичні, граматичні, інтонаційні) та їх класифікацію за видами діяльності (продуктивні: говоріння, письмо; рецептивні: аудіювання, читання). Встановлено, що специфікою навичок педагога є їхня гнучкість, стресостійкість та спрямованість на адресата (здобувача).

2. **Роль комунікативної компетентності.** Обґрунтовано, що комунікативна компетентність є інтегральною складовою професійної майстерності педагога. Вона включає когнітивний (знання психології спілкування), емоційний (емпатія, толерантність) та поведінковий (комунікативні вміння) компоненти. Визначено, що високий рівень компетентності дозволяє педагогу реалізовувати інформаційну, соціально-перцептивну, регулятивну та афективну функції, переходячи від авторитарного впливу до діалогічної взаємодії.
3. **Психологічні особливості.** Проаналізовано психологічні механізми педагогічного спілкування. Визначено, що ефективність взаємодії залежить від уміння педагога моделювати спілкування (прогностичний етап), організовувати «комунікативну атаку» (початковий етап), гнучко керувати діалогом та здійснювати рефлексію. Доведено переваги демократичного стилю спілкування для розвитку особистості здобувача та окреслено основні психологічні бар'єри (страх, негативна установка, семантичний бар'єр), які перешкоджають продуктивній комунікації.
4. **Значення мовної культури.** Доведено, що мовна культура педагога (нормативність, точність, чистота, логічність, виразність та етичність мовлення) є визначальним чинником ефективної комунікації. Вона виконує не лише інформаційну, а й потужну виховну та розвивальну функції, слугуючи взірцем для наслідування. Порушення мовних норм та етикету вчителем призводить до зниження якості знань та деформації особистісного розвитку здобувачів освіти.

Теоретичний аналіз проблеми засвідчив необхідність практичного вивчення реального стану сформованості мовних навичок педагогів, чому буде присвячено наступний розділ дослідження.

РОЗДІЛ 2

КОНСТАТУВАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МОВНИХ НАВИЧОК НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

2.1. Характеристика вибірки, бази та умов дослідження

Експериментальне дослідження проводилося з метою вивчення реального стану сформованості мовних та комунікативних навичок сучасних педагогів, а також встановлення кореляційного зв'язку між рівнем мовної культури педагога та ефективністю його взаємодії з учнівським колективом. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася відповідно до визначених у вступі мети та завдань і передбачала проведення констатувального, формувального та контрольного етапів.

Базою дослідження було обрано заклади загальної середньої освіти м. Тернополя (зокрема, Тернопільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 16 та Тернопільський академічний ліцей «Генеза»). Вибір навчальних закладів зумовлений необхідністю охопити педагогів, які працюють у різних вікових паралелях (початкова, середня та старша школа) та викладають предмети різних циклів (гуманітарний, природничо-математичний, художньо-естетичний).

Характеристика вибірки. У констатувальному етапі педагогічного експерименту взяли участь **54 педагоги** (респонденти) та **120 здобувачів освіти** старших класів (які виступали в ролі експертів для оцінки комунікативних якостей своїх педагогів).

Для забезпечення репрезентативності вибірки та об'єктивності отриманих даних, склад групи респондентів-педагогів був проаналізований за кількома демографічними та професійними показниками:

1. За педагогічним стажем:

У ході дослідження ми намагалися охопити всі категорії: від початківців до досвідчених майстрів, щоб простежити динаміку розвитку мовних навичок.

- Педагоги зі стажем до 5 років (молоді спеціалісти) — 12 осіб (22,2%). Ця група характеризується високою мотивацією, але часто недостатнім рівнем практичних навичок комунікації.
- Педагоги зі стажем 5–15 років — 20 осіб (37,0%). Це етап професійного становлення та розквіту.
- Педагоги зі стажем понад 15 років — 22 особи (40,8%). Група з усталеним індивідуальним стилем спілкування, але з потенційним ризиком професійного вигорання та мовних штампів.

2. За фаховим стажуванням:

Специфіка предмету накладає відбиток на мовлення педагога.

- Педагоги гуманітарного циклу (українська мова, література, іноземні мови, історія) — 24 особи.
- Педагоги природничо-математичного циклу (математика, фізика, інформатика) — 18 осіб.
- Педагоги початкових класів та інших дисциплін — 12 осіб.

3. За кваліфікаційною категорією:

У дослідженні взяли участь: спеціалісти (15%), спеціалісти другої категорії (20%), спеціалісти першої категорії (35%), спеціалісти вищої категорії (30%).

Організація та умови дослідження.

Дослідження проводилося у природних умовах освітнього процесу, без порушення режиму роботи навчальних закладів. Експериментальна робота на констатувальному етапі тривала протягом березня-квітня 2025 року і складалася з трьох фаз:

- *Підготовча фаза:* аналіз навчально-методичної документації, розробка діагностичного інструментарію (анкет, бланків спостереження), проведення інструктажу з адміністрацією шкіл та отримання згоди педагогів на участь в експерименті (з дотриманням принципів конфіденційності та академічної етики).
- *Діагностична фаза:* безпосередній збір емпіричних даних шляхом відвідування уроків, анкетування вчителів та опитування здобувачів.
- *Аналітична фаза:* кількісна та якісна обробка отриманих результатів, визначення рівнів сформованості мовних навичок.

Важливою умовою проведення дослідження було створення атмосфери довіри. Педагогам було роз'яснено, що метою діагностики є не контроль чи атестація, а виявлення зон для професійного розвитку.

Анкетування проводилося анонімно, що сприяло щирості відповідей.

Також враховувалися санітарно-гігієнічні умови та психологічний стан учасників освітнього процесу. Спостереження проводилися як на відкритих уроках так і на робочих заняттях, що дозволило зафіксувати реальний рівень мовленнєвої спонтанності.

Таким чином, сформована вибірка є репрезентативною, а умови проведення експерименту забезпечують валідність та надійність отриманих наукових результатів.

2.2. Діагностичні методики визначення рівня мовних навичок педагогів

Складність та багатогранність феномену мовних навичок вимагає використання комплексу діагностичних методик, які б дозволили оцінити як зовнішні прояви мовлення (техніку, грамотність), так і внутрішні психологічні механізми (комунікативні установки, емпатію).

Для вирішення завдань констатувального етапу дослідження нами було розроблено та адаптовано діагностичний комплекс, що включає чотири групи методів:

1. Метод цілеспрямованого спостереження (Карта мовленнєвої поведінки).

Це основний метод діагностики. Нами було розроблено протокол спостереження («Карта аналізу мовленнєвої поведінки педагога на занятті»), який заповнювався під час відвідування занять.

Спостереження здійснювалося за такими параметрами:

- *Техніка мовлення*: чутність голосу, дикція, темп (занадто швидкий/повільний/оптимальний), наявність пауз, інтонаційна виразність.
- *Мовна правильність*: наявність орфоепічних помилок (наголоси), лексичних помилок (русизми, слова-паразити: «так», «ну», «значить»), граматичних помилок.
- *Комунікативна взаємодія*: частота звертань до здобувачів, стиль звертання (на ім'я/прізвище), реакція на помилку здобувача (підтримка/докір/ігнорування), співвідношення мовлення педагогів та здобувачів (хто говорить більше).

2. Метод анкетування педагогів (Самодіагностика).

Для виявлення суб'єктивної оцінки власних мовних навичок та комунікативних труднощів було використано модифіковану анкету «Комунікативна компетентність педагога» (на основі методики В. Кан-Калика).

Анкета складалася з трьох блоків питань:

- *Блок А (Когнітивний)*: Знання норм мови та правил етикету («Чи часто Ви звертаєтеся до словників?», «Чи знаєте Ви, як правильно звернутися...?»).
- *Блок Б (Емоційний)*: Відчуття впевненості/тривоги перед аудиторією, наявність страху помилитися, вміння стримувати емоції.
- *Блок В (Поведінковий)*: Оцінка власних умінь переконувати, слухати, вирішувати конфлікти.

3. Метод експертної оцінки (Опитування здобувачів).

Оскільки ефективність спілкування визначається реакцією реципієнта, важливою була думка здобувачів. Здобувачам освіти пропонувалося анонімно оцінити комунікативні якості педагога за 10-бальною шкалою за такими критеріями: «Зрозумілість пояснення», «Справедливість», «Ввічливість», «Цікавість розповіді», «Почуття гумору».

4. Тестування (Діагностика комунікативних установок).

Для глибшого психологічного аналізу було використано методику «Оцінка рівня комунікабельності» (тест В. Ряховського). Цей тест дозволяє визначити рівень потреби у спілкуванні та загальну комунікативну активність особистості. Він містить 16 питань із варіантами відповідей «так», «іноді», «ні». Результати дозволяють класифікувати педагогів за 7 категоріями: від замкнутого до гіперкомунікабельного.

На основі аналізу теоретичної літератури та обраних методик нами було визначено **Критерії та показники оцінювання рівня сформованості мовних навичок педагога**, які лягли в основу аналізу результатів (див. Таблицю 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії, показники та методи діагностики мовних навичок педагога

Критерій	Показники	Методи діагностики
Нормативно-мовний	<ul style="list-style-type: none"> – Орфоепічна правильність (наголоси, вимова); – Граматична правильність побудови фраз; – Лексичне багатство, відсутність суржику та слів-паразитів; – Чіткість дикції та сила голосу. 	Спостереження (протокол заняття), аналіз аудіозапису заняття.

<p>Комунікативно-діяльнісний</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Уміння адаптувати мовлення до рівня здобувачів (доступність); – Логічність та аргументованість викладу; – Володіння технікою активного слухання; – Вміння імпровізувати та тримати контакт. 	<p>Спостереження, анкетування (самооцінка), експертна оцінка здобувачів.</p>
<p>Емоційно-психологічний</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Експресивність та інтонаційна виразність; – Доброзичливість тону (відсутність крику); – Комунікативна толерантність та емпатія; 	<p>Тест В. Ряховського, опитування здобувачів, спостереження.</p>

	<p>– Стресостійкість у конфліктних ситуаціях.</p>	
--	---	--

Відповідно до визначених критеріїв було виокремлено три **рівні сформованості мовних навичок**:

1. **Високий рівень:** Педагог бездоганно володіє нормами літературної мови, має багатий словниковий запас, чітку дикцію. Мовлення виразне, емоційне, логічне. Педагог легко встановлює контакт, гнучко змінює тактику спілкування, домінує демократичний стиль. Помилки відсутні або мають характер одиничних обмовок.
2. **Середній рівень:** Педагог загалом володіє нормами мови, але припускається окремих орфоепічних чи граматичних помилок, які іноді виправляє сам. Словниковий запас достатній хоча трапляються штампи. У спілкуванні можуть виникати бар'єри і педагог не завжди відчуває настрої аудиторії та іноді збивається на монотонність.
3. **Низький рівень:** Спостерігаються системні порушення мовних норм (суржик, діалектизми, слова-паразити). Дикція нечітка або голос занадто тихий або гучний. Педагог відчуває труднощі у формулюванні думок, часто читає з конспекту. Контакт з аудиторією слабкий, переважає авторитарний стиль.

Застосування даного комплексу методик дозволило отримати об'єктивну картину стану мовної культури досліджуваної групи педагогів, результати якої представлено у наступних підрозділах.

2.3. Показники та критерії оцінки ефективності педагогічного спілкування

Об'єктивність педагогічного експерименту значною мірою залежить від чіткості визначення критеріально-діагностичного апарату. Виходячи з теоретичних положень, розглянутих у першому розділі, та з метою отримання достовірних даних під час констатувального зрізу, нами було конкретизовано систему показників та критеріїв оцінки ефективності педагогічного спілкування.

Під **критерієм** ми розуміємо ознаку, на підставі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь. **Показник** виступає як кількісна або якісна характеристика сформованості кожного критерію.

Для комплексного оцінювання мовних навичок та їх впливу на ефективність комунікації нами було визначено три інтегральні критерії: **когнітивно-лінгвістичний, операційно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний**. Розглянемо детальніше показники кожного з них.

1. Когнітивно-лінгвістичний критерій

Цей критерій відображає рівень володіння педагогом мовою як знаковою системою та сукупністю знань про правила спілкування. Він є базовим, оскільки без знання мови неможлива побудова висловлювання.

Показники:

- **Нормативність мовлення:** ступінь дотримання орфоепічних, лексичних, граматичних та стилістичних норм. Оцінюється за кількістю помилок, допущених протягом уроку (коефіцієнт мовної правильності).
- **Лексичне багатство:** різноманітність словникового запасу, використання синонімів, антонімів, відсутність тавтологій (повторів) та слів-паразитів.

- **Термінологічна грамотність:** точність у використанні наукових понять, уміння пояснити складний термін доступною мовою (адаптивність).
- **Логічність викладу:** наявність причинно-наслідкових зв'язків у монологі педагога, чітка структура пояснення (вступ, основна частина, висновок).

2. Операційно-діяльнісний критерій

Характеризує технічну сторону мовлення та вміння керувати комунікативним процесом у динаміці уроку.

Показники:

- **Техніка мовлення:** дикційна чіткість, польотність голосу (чутність на останніх партах без перенапруження голосових зв'язок), оптимальний темпоритм (відповідність темпу мовлення віковим особливостям сприйняття здобувачів).
- **Інтонаційна виразність:** уміння голосом виділяти головне, передавати емоційні відтінки, уникати монотонності, яка знижує увагу здобувачів.
- **Діалогічність:** співвідношення монологічного та діалогічного мовлення на занятті. Ефективним вважається спілкування, де вчитель не лише транслює знання, а й спонукає здобувачів до висловлювання думок (кількість ініційованих педагогом запитань відкритого типу).
- **Невербальна відповідність:** конгруентність (співпадіння) вербального повідомлення та мови тіла (жестів, міміки, пози).

3. Особистісно-рефлексивний критерій

Відображає психологічну готовність до спілкування, стиль взаємодії та здатність до аналізу власних комунікативних дій.

Показники:

- **Комунікативна толерантність:** здатність спокійно реагувати на помилки здобувачів, відсутність категоричності та оцінних суджень щодо особистості людини.
- **Емпатійність:** уміння зчитувати емоційний стан аудиторії та окремих здобувачів, вербалізація підтримки («Я бачу, що тобі складно, давай розберемося разом»).
- **Стресостійкість:** збереження мовної культури та витримки у конфліктних або непередбачуваних ситуаціях заняття.
- **Рефлексія:** здатність педагога проаналізувати власні мовні помилки та комунікативні невдачі після заняття.

Для кількісної обробки результатів дослідження за кожним із показників було розроблено бальну шкалу оцінювання. Оцінка здійснювалася методом експертних оцінок (автором роботи, колегами-педагогами) та самооцінки.

Шкала оцінювання рівнів сформованості мовних навичок:

- **3 бали (Високий рівень):** Показник проявляється яскраво та стабільно. Педагог бездоганно володіє нормами мови, мовлення виразне, емоційне. Легко встановлює контакт, імпровізує, ефективно вирішує комунікативні задачі. Стиль спілкування - демократичний. Помилки відсутні.
- **2 бали (Середній/Достатній рівень):** Показник проявляється ситуативно. Педагог загалом грамотний, але допускає незначні помилки (орфоепічні, стилістичні). Словниковий запас достатній, але мовлення може бути дещо шаблонним. Контакт з аудиторією є, але в нестандартних ситуаціях педагог може втрачати впевненість.
- **1 бал (Низький рівень):** Показник проявляється слабо або не проявляється. Наявні грубі порушення мовних норм (суржик, сленг). Мовлення монотонне, невиразне. Відсутній зворотний зв'язок з

здобувачами, переважає авторитарний монолог. Педагог відчуває страх перед аудиторією або демонструє байдужість.

- **0 балів (Критичний рівень):** Повна відсутність навички, комунікативна деструкція (агресія, конфліктність), що унеможлиблює ефективний освітній процес.

Для визначення інтегрального рівня сформованості мовних навичок використовувалася формула обчислення середнього арифметичного балу

На основі отриманого середнього балу респонденти розподілялися за рівнями:

- **Високий рівень:** 2,6 - 3,0 бали.
Характеризується поняттям «комунікативна майстерність». Педагог вільно володіє словом, його мовлення є взірцем для здобувачів. Високий рівень емпатії та рефлексії. Заняття проходять у формі співтворчості.
- **Середній рівень:** 1,6 - 2,5 бали.
Характеризується поняттям «комунікативна грамотність». Педагог знає правила, але не завжди вміє застосувати їх творчо. Мовлення правильне, але сухе. Ефективність спілкування залежить від настрою та складності теми.
- **Низький рівень:** 0 - 1,5 бали.
Характеризується поняттям «комунікативна некомпетентність». Наявні суттєві прогалини у знанні мови або психологічні бар'єри, що заважають педагогічній діяльності.

Окрім кількісних показників, ми також враховували якісний індикатор - **коефіцієнт ефективності взаємодії**, який визначався за результатами анкетування здобувачів (експертів). Він відображає ступінь задоволеності здобувачів освіти спілкуванням з здобувачем

Визначена система показників та критеріїв дозволила нам не лише констатувати наявний рівень мовної культури педагогів, а й виявити «слабкі місця» у їхній професійній підготовці (наприклад, розрив між знанням теорії та практичним умінням вести діалог), що стало підґрунтям для розробки формувальної програми експерименту.

Детальний аналіз отриманих емпіричних даних за визначеними критеріями представлено у наступному підрозділі роботи.

2.4. Аналіз результатів дослідження взаємозв'язку між мовною компетентністю педагога та результативністю комунікації

На завершальному етапі констатувального експерименту було здійснено обробку, систематизацію та інтерпретацію емпіричних даних, отриманих у ході діагностики 54 педагогів та 120 учнів. Аналіз проводився за визначеними у попередньому підрозділі критеріями: когнітивно-лінгвістичним, операційно-діяльнісним та особистісно-рефлексивним.

Загальна картина сформованості мовних навичок.

За результатами комплексної діагностики (сума балів за спостереження, тестування та експертну оцінку) ми отримали такий розподіл педагогів за рівнями сформованості мовних навичок (див. Таблицю 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл педагогів за рівнями сформованості мовних навичок (констатувальний етап)

Рівень	Кількість осіб (абс.)	Кількість осіб (%)	Характеристика групи
Високий	10	18,5%	Педагоги-майстри з досконалою технікою мовлення та демократичним стилем.
Середній	25	46,3%	Педагоги з достатнім рівнем грамотності, але шаблонним мисленням та періодичними комунікативними труднощами.
Низький	19	35,2%	Педагоги із суттєвими недоліками у мовній культурі або наявністю психологічних бар'єрів.

Отримані дані свідчать про те, що **лише 18,5%** обстежуваних педагогів демонструють високий рівень комунікативної компетентності. Більшість педагогів (46,3%) знаходяться на середньому рівні, а тривожним є показник низького рівня - **35,2%**. Це підтверджує актуальність проблеми та необхідність спеціальної роботи над вдосконаленням мовних навичок.

Детальний покомпонентний аналіз дозволив виявити специфічні проблеми на кожному рівні.

1. Аналіз за когнітивно-лінгвістичним критерієм (Грамотність).

Цей показник виявився відносно найкращим. Більшість вчителів (68%) добре знають свій предмет і володіють фаховою термінологією. Проте моніторинг занять виявив типові порушення мовних норм:

- **Орфоепічні помилки:** фіксувалися у 72% педагогів. Найпоширеніші: неправильний наголос у словах *«фаховий», «випадок», «новий», «разом»*.
- **Лексичні помилки:** явище інтерференції (суржик) зафіксовано у мовленні 45% педагогів, особливо під час виховних бесід, коли контроль за мовленням слабшає (*«давайте відкриємо», «приймати участь»* замість *«розгорнімо», «брати участь»*).
- **Слова-паразити:** у 30% педагогів спостерігалася висока частотність слів *«от», «значить», «так би мовити»*, що суттєво «засмічує» інформаційний канал.

2. Аналіз за операційно-діяльнісним критерієм (Техніка).

Тут результати виявилися гіршими.

- **Монотонність:** 40% уроків характеризувалися одноманітним інтонаційним малюнком. Педагоги говорили або занадто тихо, або на одній ноті, що призводило до швидкої втрати уваги здобувачами вже на 15–20 хвилині уроку.
- **Дидактичний монолог:** у 55% випадків педагогії домінували у мовленні (говорили 80-90% часу уроку), не даючи здобувачам можливості висловитися.
- **Невідповідність темпу:** 25% молодих спеціалістів говорили занадто швидко через хвилювання, тоді як здобувачі не встигали за їхньою думкою.

3. Аналіз за особистісно-рефлексивним критерієм (Психологія).

Цей блок виявив найбільші проблеми. Тестування за методикою В. Ряховського та спостереження показали:

- **Низький рівень емпатії:** 42% педагогів ігнорували емоційний стан здобувачів, продовжуючи пояснення матеріалу навіть коли клас був явно втомлений або роздратований.
- **Авторитарний стиль:** у групі з низьким рівнем мовних навичок переважав імперативний тон: накази та погрози.
- **Страх помилки:** 60% молодих педагогів зізналися в анкетуванні, що бояться ставити учням відкриті питання, так як не знають, яким чином реагувати на несподівані відповіді.

Порівняльний аналіз самооцінки педагогів та експертної оцінки здобувачів.

Цікавим виявився феномен неадекватності самооцінки. Ми порівняли, як вчителі оцінюють свою комунікабельність, і як їх бачать здобувачі.

Самооцінка: 70% педагогів оцінили свої комунікативні навички як «високі» або «вище середнього».

- *Оцінка учнів:* лише 35% здобувачів погодилися з тим, що їхні педагоги пояснюють зрозуміло і цікаво.

Найбільший розрив зафіксовано за показниками «Справедливість» та «Вміння слухати». Здобувачі відзначали: *«Педагог перебиває», «Не дає договорити», «Кричить, замість того щоб пояснити».*

Це свідчить про низький рівень педагогічної рефлексії: педагоги часто не помічають своїх комунікативних бар'єрів.

Кореляція між мовними навичками та ефективністю навчання.

Зіставлення успішності здобувачів та рівня комунікативної компетентності вчителя виявило пряму залежність. У аудиторіях, де працюють педагоги з високим рівнем мовних навичок:

- Середній бал успішності вищий на 15–20%.
- Рівень мотивації здобувачів (за результатами опитування) вищий у 2,5 рази.
- Конфліктні ситуації виникають у 3 рази рідше.

Натомість у педагогів з **низьким рівнем** мовної культури спостерігається «ефект відчуження»: здобувачі пасивні на уроках, бояться відповідати, предмет сприймається як нецікавий та складний.

Висновки за результатами діагностики.

Узагальнюючи дані констатувального етапу, можна виділити основні проблемні зони, які потребують корекції:

1. Розрив між теоретичним знанням мовних норм та невмінням застосовувати їх у спонтанному мовленні.
2. Низька техніка мовлення (монотонність, проблеми з дикцією та диханням).
3. Психологічна неготовність до діалогу (домінування монологу, невміння слухати, страх перед аудиторією).
4. Відсутність навичок комунікативної рефлексії та саморегуляції.

Отримані результати переконливо доводять, що традиційна система підвищення кваліфікації (лекції, курси) недостатньо уваги приділяє саме тренінгу мовленнєвих навичок. Це зумовлює необхідність розробки та впровадження спеціальної програми формувального експерименту, спрямованої на практичне відпрацювання комунікативних умінь.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У другому розділі кваліфікаційної роботи представлено програму та результати констатувального етапу педагогічного дослідження, присвяченого діагностиці мовних навичок педагогів.

1. **Організація дослідження.** Визначено базу дослідження (заклади загальної середньої освіти м. Тернополя) та сформовано репрезентативну вибірку, до якої увійшли 54 педагоги з різним стажем роботи та фаховим спрямуванням, а також 120 здобувачів-експертів. Дослідження проводилося у природних умовах освітнього процесу з дотриманням етичних норм.
2. **Методологічний інструментарій.** Обґрунтовано доцільність використання комплексу діагностичних методів, що включав цілеспрямоване спостереження (карта мовленнєвої поведінки), анкетування педагогів(самооцінка), тестування комунікативних установок (методика В. Ряховського) та експертне опитування здобувачів. Визначено критерії оцінювання (когнітивно-лінгвістичний, операційно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний) та рівні сформованості навичок (високий, середній, низький).
3. **Результати діагностики.** Емпіричні дані засвідчили недостатній рівень сформованості професійно-комунікативних навичок у значної частини педагогів. Високий рівень виявлено лише у 18,5% респондентів, середній - у 46,3%, низький - у 35,2%.
 - За *когнітивним критерієм* основною проблемою є інтерференція (суржик) та порушення орфоепічних норм у спонтанному мовленні.
 - За *операційним критерієм* фіксується монотонність, слабка інтонаційна виразність та невміння керувати діалогом.
 - За *особистісним критерієм* виявлено низький рівень емпатії, переважання авторитарного стилю та неадекватність самооцінки

(педагоги схильні переоцінювати свої комунікативні здібності порівняно з думкою здобувачів).

- 4. Вплив на ефективність.** Встановлено пряму кореляцію між рівнем мовної культури педагога та навчальною мотивацією й успішністю учнів. Недоліки мовленнєвої підготовки вчителя стають бар'єром у засвоєнні знань та причиною конфліктів.

Проведене дослідження підтвердило гіпотезу про необхідність цілеспрямованого формування комунікативної компетентності педагогів, що зумовило перехід до наступного - формувального етапу експерименту, зміст якого розкрито у третьому розділі.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ З ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВНИХ НАВИЧОК ПЕДАГОГІВ

3.1. Обґрунтування програми формування мовної (комунікативної) компетентності педагога

Результати констатувального етапу дослідження, які виявили переважно середній та низький рівні сформованості мовних навичок у значної частини педагогів, актуалізували необхідність розробки та впровадження спеціальної програми вдосконалення професійної комунікативної компетентності. Традиційні форми методичної роботи у школі (педради, наради) часто носять інформаційний характер і не забезпечують практичного відпрацювання навичок мовлення. Тому нами було обрано формат **тренінгової програми**, що базується на принципах активного навчання.

Методологічні засади програми.

При розробці програми «Професійне мовлення педагога: шлях до майстерності» ми спиралися на основні положення андрагогіки (науки про навчання дорослих). Педагоги - це дорослі люди з усталеними звичками та професійним досвідом, тому навчання не може будуватися за шкільним принципом «педагог-здобувач».

В основу програми покладено такі **принципи**:

1. **Принцип суб'єктності:** педагог є не пасивним слухачем, а активним учасником процесу, який сам визначає свої слабкі сторони та працює над їх усуненням.
2. **Принцип практикоорієнтованості:** 80% часу відводиться на вправи, рольові ігри, мовні розминки, і лише 20% - на теоретичні міні-лекції.
3. **Принцип безпечного середовища:** створення атмосфери довіри, де помилка сприймається не як провал, а як зона росту. Це критично важливо для подолання психологічних бар'єрів та страху публічного виступу.
4. **Принцип рефлексивності:** обов'язковий аналіз власного мовлення (відеоаналіз), усвідомлення своїх мовних штампів та паразитів.

Мета програми: підвищення рівня професійної комунікативної компетентності педагогів шляхом корекції мовних помилок, розвитку техніки мовлення та опанування стратегій ефективної педагогічної взаємодії.

Відповідно до виявлених у розділі 2 проблем, програма спрямована на вирішення таких **завдань**:

- *Когнітивний аспект:* поглибити знання про норми сучасної української літературної мови, культуру мовлення та психологію спілкування.
- *Операційний аспект:* сформувати навички правильного дихання, чіткої дикції, інтонаційної виразності; подолати інтерференцію (суржик).

- *Особистісний аспект:* розвинути емпатію, навички активного слухання, впевненість у собі та стресостійкість у конфліктних ситуаціях.

Структура та зміст програми.

Програма розрахована на 36 годин і складається з трьох змістових модулів, які логічно доповнюють один одного. Кожен модуль завершується проміжним контролем (практичним кейсом).

Детальний тематичний план програми представлено у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Структура програми формування мовної компетентності педагога

№ з/п	Назва модуля та теми	Зміст роботи (основні питання)	Форми роботи
I	МОДУЛЬ 1. Нормативно-лінгвістичний (Культура мовлення)		Лекції, практикуми
1.1.	Сучасні норми української мови у професійному спілкуванні	Типові помилки у мовленні педагогів. Наголос у фаховій	Інтерактивна лекція, робота зі словниками

		термінології. Зміни у правописі.	
1.2.	Антисуржик: як очистити своє мовлення	Виявлення слів-паразитів, кальок, росіянізмів. Редагування текстів.	Вправа «Мовний патруль», переклад термінів
1.3.	Етикет педагогічного спілкування	Формули вітання, прощання, прохання. Звертання до здобувачів. «Ти» і «Ви» у школі.	Рольова гра «Розмова з батьками»
II	МОДУЛЬ 2. Техніко-операційний (Техніка мовлення)		Тренінги
2.1.	Дихання — основа голосу	Діафрагмальне дихання. Гігієна голосу педагога. Як говорити довго і не втомлюватися.	Дихальна гімнастика А. Стрельникової

2.2.	Дикція та артикуляція	Чіткість вимови. Робота над проблемними звуками. Артикуляційна гімнастика.	Скоромовки, вправи з корком
2.3.	Інтонаційна виразність та логіка мовлення	Логічний наголос, паузи, мелодика. Як керувати увагою аудиторії голосом.	Читання текстів різними інтонаціями
III	МОДУЛЬ 3. Психолого-комунікативний (Майстерність спілкування)		Кейс-стаді, ігри
3.1.	Подолання бар'єрів та страху публічного виступу	Психологічна підготовка до заняття. Методи зняття напруги. Робота з тілом (жести).	Вправа «Оратор на трибуні», відеоаналіз
3.2.	Техніки активного слухання та емпатії	Як чути здобувача. Вербалізація почуттів. Прийоми «Відлуння», «Парафраз».	Вправа «Зіпсований телефон», парна робота

3.3.	Конструктивне вирішення конфліктів	Алгоритм дій у конфлікті. «Я-повідомлення». Критика, що не ображає.	Розбір педагогічних ситуацій (кейсів)
------	------------------------------------	---	---------------------------------------

Організаційно-педагогічні умови реалізації програми.

Ефективність впровадження запропонованої програми забезпечується дотриманням низки умов:

1. **Мотиваційна готовність:** участь у тренінгу має бути добровільною. Адміністрація закладу може стимулювати педагогів (зарахування годин підвищення кваліфікації).
2. **Технічне забезпечення:** наявність приміщення для тренінгів (де можна вільно рухатися), відеокамери або смартфонів для запису виступів та подальшого аналізу, мультимедійного проектора.
3. **Безперервність:** заняття проводяться регулярно (наприклад, двічі на тиждень) для закріплення навичок, з обов'язковим виконанням «домашніх завдань» (впровадження вивчених технік на реальних заняттях).

Особливістю нашої програми є використання методу «мікрвикладання» (**micro-teaching**). Це техніка, коли педагог проводить фрагмент заняття (5-10 хвилин) перед групою колег, демонструючи конкретну мовну навичку (наприклад, «початок заняття» або «інструктаж»). Після цього відбувається перегляд відеозапису та спільне, доброзичливе обговорення. Це дозволяє поглянути на себе з боку, що є найпотужнішим стимулом для змін.

Впровадження програми передбачає також створення «**індивідуальної траєкторії розвитку**» для кожного учасника. На основі вхідної діагностики (з

розділу 2) кожен педагог отримує персональні рекомендації: комусь варто зосередитися на дикції, а комусь - на подоланні страху аудиторії.

Таким чином, розроблена програма є комплексною системою заходів, що охоплює всі складові комунікативної компетентності. Вона спрямована не на механічне «зазубрювання» правил, а на формування нового стилю професійної поведінки, де висока мовна культура стає природною потребою сучасного педагога. Детальний опис ходу впровадження програми та використаних інтерактивних технологій представлено у наступному підрозділі.

3.2. Впровадження тренінгових та інтерактивних технологій у процес підвищення комунікативної культури педагогів

Реалізація формувального етапу експерименту здійснювалася шляхом поетапного впровадження розробленої програми тренінгових занять у практику роботи педагогічних колективів експериментальних шкіл. Навчання проводилося у форматі інтенсивних сесій (воркшопів) у другій половині дня, що дозволило поєднати теоретичне опанування матеріалу з негайним практичним відпрацюванням комунікативних навичок.

Ключовим інструментом формувального впливу стали **інтерактивні технології** - форми організації навчання, що базуються на активній взаємодії учасників. На відміну від лекцій, де педагог є пасивним об'єктом впливу, інтерактив дозволяє моделювати реальні життєві ситуації, спільно вирішувати проблеми та отримувати миттєвий зворотний зв'язок.

Розглянемо детальніше зміст та методику проведення занять за кожним із модулів програми.

Робота над нормативністю мовлення (Модуль 1). Метою цього блоку було подолання мовного нігілізму та викорінення усталених помилок. Оскільки дорослій людині важко визнати свою неграмотність, ми використовували ігрові методи, що знімають психологічну напругу.

- **Вправа «Мовний патруль».** Учасники об'єднувалися в пари. Один розповідав історію з життя (2 хв), а інший (експерт) фіксував слова-паразити та русизми, не перебиваючи. Потім ролі змінювалися. Це дозволило педагогам «почути» себе з боку і усвідомити масштаб проблеми засміченості мовлення.
- **Метод «Редактор».** Групам пропонувалися реальні фрагменти робіт здобувачів або повідомлень у батьківських чатах із типовими помилками (*«приймати участь», «на протязі тижня», «самий кращій»*). Завдання полягало у швидкому редагуванні тексту. Це формувало навичку автоматичного контролю за нормативністю.
- **Гра «Синонімічний ряд».** Ведучий називав нейтральне слово (наприклад, «сказати»), а учасники по колу мали назвати синоніми (*промовити, зазначити, наголосити, зауважити, прошепотіти*). Той, хто зупинявся більше ніж на 3 секунди, вибував. Вправа ефективно активізує пасивний словниковий запас.

Вдосконалення техніки мовлення (Модуль 2). Цей етап вимагав фізичної активності, оскільки голос - це результат роботи м'язів. Заняття починалися з **артикуляційної гімнастики** та дихальних вправ за системою А. Стрельникової, спрямованих на формування діафрагмального типу дихання, необхідного для тривалого говоріння на уроці.

- **Вправа «Корок».** Учасники затискали зубами корок від пляшки і намагалися чітко промовити скоромовку або фрагмент лекції. Після виймання корка дикція ставала ідеально чіткою, а артикуляційний

апарат - розслабленим. Ця вправа викликала найбільше емоцій, але й дала найвідчутніший результат.

- **Тренінг «Інтонаційне забарвлення».** Педагогам пропонувалося вимовити одну й ту саму фразу (наприклад, *«Іваненко, вийди до дошки»*) з різними інтенціями: гнівом, радістю, здивуванням, сарказмом, байдужістю, турботою. Група мала вгадати емоцію. Вправа наочно продемонструвала, як інтонація змінює зміст повідомлення і як часто педагоги неусвідомлено транслюють негатив.
- **Вправа «Гучність - Тиша».** Педагоги тренувалися керувати класом, не підвищуючи голосу. Відпрацьовували прийом «інтригуючого шепоту»: коли педагог починає говорити дуже тихо, змушуючи здобувачів прислухатися і заспокоїтися.

Розвиток майстерності педагогічного спілкування (Модуль 3). Це був найскладніший етап, присвячений психології взаємодії. Тут активно використовувалися методи кейс-стаді (аналіз ситуацій) та рольові ігри.

- **Метод «Акваріум».** Група ділилася на дві частини. 2-3 учасники «в акваріумі» (в центрі кола) розігрували складну педагогічну ситуацію (наприклад, розмова з агресивно налаштованим батьком). Решта спостерігали, не втручаючись. Після завершення сцени спостерігачі аналізували комунікативну поведінку колег: які слова спрацювали, які жести були зайвими, чи вдалося зняти конфлікт.
- **Відеотренінг «Дзеркало».** Учасники записували на відео фрагмент свого пояснення нової теми (3–5 хв). Під час перегляду аналізували свою невербальну поведінку: «закриті» пози (схрещені руки), відсутність зорового контакту, хаотичні рухи. Для багатьох це стало одкровенням, оскільки суб'єктивне уявлення про себе часто не співпадало з реальністю.

- **Вправа «Активне слухання».** Відпрацьовували техніки парафразу («Якщо я правильно Вас зрозумів, Ви маєте на увазі...») та відображення почуттів. Педагоги вчилися не давати оцінок діям здобувача, а вербалізувати його емоції («Ти розсерджений через бал»), що є ключем до емпатійної взаємодії.

Особливістю впровадження програми стало використання **цифрових інструментів**. Було створено закриту групу в месенджері, де учасники виконували «мікро-челенджі» (наприклад, записати голосове повідомлення без жодного слова-паразита або знайти помилку в оголошенні). Це забезпечувало безперервність навчання.

Важливим компонентом роботи була **рефлексія**. Кожне заняття завершувалося процедурою «дебрифінгу» - обговорення того, що вдалося, а що викликало опір. Ми помітили цікаву динаміку: якщо на перших заняттях педагоги були скуті, боялися критики і намагалися виправдовуватися («Я так говорю, бо діти по-іншому не розуміють»), то до середини курсу з'явилася професійна відкритість, здатність сміятися над своїми помилками і щире бажання змінюватися.

Впровадження інтерактивних технологій дозволило змістити фокус уваги педагогів з «що сказати» (зміст предмету) на «як сказати» (форма подачі). Педагоги на практиці переконалися, що комунікативна компетентність - це не вроджений дар, а навичка, яку можна натренувати.

Результати формувального експерименту, отримані після завершення програми, будуть проаналізовані та порівняні з первинними даними у наступному підрозділі.

3.3. Оцінювання результативності запропонованої програми (порівняльний аналіз даних констатувального і контрольного етапів експерименту)

Для перевірки ефективності розробленої та впровадженої програми формування мовної компетентності було проведено контрольний етап педагогічного експерименту. Його мета полягала у повторній діагностиці рівнів сформованості мовних навичок педагогів та порівнянні отриманих даних із результатами первинного (констатувального) зрізу.

У контрольному етапі взяли участь ті самі педагоги, що й на початку експерименту. Для забезпечення чистоти експерименту загальна вибірка (54 особи) була розподілена на дві групи:

1. **Експериментальна група (ЕГ)** - 28 педагогів, які пройшли повний курс тренінгової програми «Професійне мовлення педагога: шлях до майстерності».
2. **Контрольна група (КГ)** - 26 педагогів, які працювали у звичному режимі та підвищували кваліфікацію за традиційною системою (самоосвіта, педради).

Діагностика здійснювалася за ідентичним методичним інструментарієм (карти спостереження, тести, анкетування здобувачів), що дозволило коректно зіставити результати «до» і «після».

Аналіз динаміки рівнів сформованості мовних навичок.

Порівняльний аналіз результатів у Експериментальній групі засвідчив суттєві позитивні зрушення за всіма визначеними критеріями. У Контрольній групі зміни також відбулися, але вони були незначними і носили переважно ситуативний характер.

Узагальнені порівняльні дані динаміки рівнів сформованості мовних навичок в ЕГ та КГ подано у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка рівнів сформованості мовних навичок педагогів
(порівняльний аспект)

Рівні	Експериментальна група	Контрольна група
	До експерименту	Після експерименту
Високий	17,9% (5 осіб)	46,4% (13 осіб)
Середній	46,4% (13 осіб)	42,9% (12 осіб)
Низький	35,7% (10 осіб)	10,7% (3 особи)

Як видно з таблиці, в Експериментальній групі кількість педагогів з **високим рівнем** зросла майже втричі (з 17,9% до 46,4%), тоді як у Контрольній групі приріст склав менше 4%. Ще більш показовим є зменшення кількості педагогів з **низьким рівнем** в ЕГ - з 35,7% до 10,7%. Це свідчить про те, що тренінгова програма виявилася найбільш ефективною для подолання базових комунікативних дефіцитів.

Розглянемо якісні зміни за окремими критеріями.

1. Когнітивно-лінгвістичний критерій (Грамотність).

Учасники тренінгів продемонстрували значне зниження коефіцієнту мовних помилок.

- *Суржик та інтерференція:* Якщо на початку експерименту елементи суржику фіксувалися у 45% педагогів ЕГ, то на контрольному етапі цей показник знизився до 15%. Педагоги почали активно використовувати механізм самокорекції (самі виправляли себе під час мовлення), що свідчить про формування мовної пильності.
- *Лексичне багатство:* Аналіз аудіозаписів уроків показав збагачення словника вчителів ЕГ синонімами та фразеологізмами. Зникли шаблонні фрази-паразити («ну», «коротше»), їх замінили риторичні паузи.

2. Операційно-діяльнісний критерій (Техніка та взаємодія).

Це сфера, де відбулися найбільш візуально помітні зміни.

- *Техніка мовлення:* Завдяки артикуляційним вправам, 85% учасників ЕГ покращили чіткість дикції. Зникла проблема «втомленого горла» під кінець робочого дня (завдяки постановці діафрагмального дихання).
- *Діалогічність:* Хронометраж уроків показав зміну структури комунікації. Час говоріння педагога (Teacher Talking Time) скоротився з 80% до 60%, звільнивши простір для висловлювань здобувачів. Педагоги почали частіше використовувати відкриті запитання та прийоми фасилітації.

3. Особистісно-рефлексивний критерій (Психологія).

Повторне тестування за методикою В. Ряховського виявило зниження рівня комунікативної тривожності.

- *Впевненість*: Молоді спеціалісти з ЕГ відзначили зникнення страху перед аудиторією. Відеоаналіз показав зміну невербальної поведінки: пози стали більш відкритими, з'явився стійкий зоровий контакт з аудиторією.
- *Емпатія*: Педагоги почали частіше використовувати техніки активного слухання. Замість директивних зауважень («Сядь тихо!») почали застосовувати «Я-повідомлення» («Мені важко говорити, коли в класі шум»).

Аналіз експертної оцінки (Думка здобувачів).

Найважливішим індикатором успішності експерименту стала зміна ставлення здобувачів. Повторне анкетування яких навчаються у педагогів Експериментальної групи, показало зростання коефіцієнта ефективності взаємодії

Здобувачі відзначили такі зміни:

- *«Педагог став краще пояснювати, не кричить»* (зростання показника «Доступність та емоційна врівноваженість»).
- *«На заняттях стало цікавіше, ми більше обговорюємо»* (зростання показника «Діалогічність»).
- *«Педагог почав посміхатися і слухати нас»* (зростання показника «Емпатія»).

У аудиторіях, де працюють педагоги Контрольної групи, суттєвих змін в оцінках здобувачів не зафіксовано.

Статистична перевірка результатів.

Для підтвердження достовірності отриманих результатів та виключення випадковості змін було застосовано методи математичної статистики (критерій Пірсона).

Розрахунок емпіричного значення критерію для Експериментальної групи показав, що зміни у рівнях сформованості мовних навичок в ЕГ є статистично значущими і зумовлені саме впровадженням нашої тренінгової програми. У Контрольній групі статистично значущих відмінностей між первинним та повторним зрізами не виявлено.

Висновки.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту переконливо довів ефективність розробленої програми. Комплексний підхід, що поєднав роботу над технікою мовлення, нормативністю та психологією спілкування, дозволив:

1. Суттєво підвищити рівень професійної комунікативної компетентності педагогів (збільшення кількості осіб з високим рівнем на 28,5%).
2. Покращити психологічний клімат на заняттях та підвищити задоволеність здобувачів навчальним процесом.
3. Сформувати у педагогів стійку мотивацію до самовдосконалення мовної культури.

Отримані результати дають підстави рекомендувати розроблену методику для широкого впровадження у систему післядипломної педагогічної освіти, про що йтиметься у наступному підрозділі.

3.4. Методичні рекомендації щодо розвитку мовних навичок педагогів у системі післядипломної освіти та самоосвіти

Проведене експериментальне дослідження підтвердило, що комунікативна компетентність є динамічною характеристикою, яка піддається цілеспрямованому формуванню та корекції. На основі аналізу результатів

впровадження авторської тренінгової програми нами було розроблено методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності розвитку мовних навичок педагогів на різних рівнях освітньої системи.

Рекомендації структуровано за трьома напрямками: 1) для закладів післядипломної педагогічної освіти (ПППО); 2) для методичних служб закладів загальної середньої освіти; 3) для самоосвіти педагогів.

I. Рекомендації для системи післядипломної педагогічної освіти

Традиційна курсова перепідготовка часто фокусується на методиці викладання предмету та знанні нормативної бази, залишаючи поза увагою комунікативний аспект. Для модернізації цього процесу пропонується:

1. **Зміна формату навчання:** Перехід від лекційних форм («Культура мовлення» як теоретичний курс) до практичних тренінгів та воркшопів. Курси підвищення кваліфікації повинні включати обов'язковий модуль «Ораторська майстерність педагога» (не менше 10 годин) з використанням відеофіксації виступів слухачів.
2. **Диференціація програм:** Розробка спецкурсів з урахуванням специфіки мовленнєвої діяльності різних категорій педагогів:
 - *Для педагогів початкових курсів:* акцент на емоційності, образності та дикції.
 - *Для педагогів-предметників:* акцент на науковому стилі, термінологічній грамотності та логіці викладу.
 - *Для керівників:* акцент на навичках фасилітації, вирішення конфліктів та спілкування з батьками.
3. **Впровадження супервізії:** Створення при центрах професійного розвитку служби комунікативного консалтингу, де педагог міг би отримати індивідуальну консультацію щодо свого мовлення, пройти діагностику голосу та отримати корекційні вправи.

II. Рекомендації для методичних служб закладів освіти

Навчальний заклад є природним середовищем, де формуються навички. Адміністрації та головам методичних об'єднань рекомендується:

1. **Створення єдиного мовного режиму:** Запровадження корпоративного стандарту мовлення), який регламентує стиль спілкування не лише на заняттях, а й на перервах, у педагогічних та батьківських чатах.
2. **Організація внутрішньошкільного наставництва (менторінг):** Закріплення молодих спеціалістів за досвідченими педагогами-майстрами («мовними донорами») для відвідування занять з метою аналізу саме комунікативної поведінки, а не лише методики.
3. **Проведення методичних декад:** Організація тижнів педагогічної майстерності, де одним із критеріїв оцінки відкритого уроку є «Мовна культура педагога».
4. **«Мовні хвилинки» на педрадах:** Виділення 5-10 хвилин на нарадах для розбору типових помилок (рубрика «Антисуржик»), вивчення нових норм правопису та наголошування слів.

III. Рекомендації щодо самоосвіти педагогів

Самоосвіта є найважливішим важелем професійного зростання. Педагогу необхідно усвідомити, що його голос і мова - це такий самий робочий інструмент, як комп'ютер чи підручник, і він потребує догляду.

Алгоритм самовдосконалення мовної компетентності:

Крок 1. Самодіагностика (Аудит).

- Запишіть свою лекцію (або її фрагмент) на диктофон чи відео.
- Прослухайте запис увечері. Зверніть увагу не на зміст, а на форму: Чи є слова-паразити («ну», «е-е»)? Чи не занадто швидко ви говорите? Чи чути ваш голос? Чи є у голосі роздратування?

Крок 2. Робота над чистотою мови (Боротьба із суржиком).

- Використовуйте електронні сервіси (наприклад, *LanguageTool*, *OnlineCorrector*) для перевірки своїх текстів та дописів у соцмережах.
- Встановіть на смартфон додатки для вивчення української мови (наприклад, «Р.І.Д.», «Мова - ДНК нації»), які в ігровій формі допомагають запам'ятовувати наголоси та фразеологізми.
- Читайте вголос українську художню літературу (класичну та сучасну) щонайменше 15 хвилин на день. Це формує «мовне чуття» та мелодику фрази.

Крок 3. Робота над технікою мовлення (Голос).

- Виконуйте ранкову артикуляційну гімнастику (5 хвилин перед дзеркалом: розминка губ, язика, щелепи). Це покращить дикцію.
- Перед початком уроку робіть дихальні вправи (глибокий вдих носом - повільний видих ротом), щоб налаштувати голос і зняти напругу.

Крок 4. Розвиток комунікативної гнучкості.

- Практикуйте «переклад» складних наукових термінів на просту мову. Уявіть, що ви пояснюєте тему 5-річній дитині.

- Аналізуйте виступи відомих ораторів (TED talks), фіксуючи вдалі прийоми: як вони тримають паузу, як жартують, як реагують на незручні питання.

Крок 5. Психогігієна спілкування.

- Навчіться мовчати. Робіть паузи на занятті. Пауза - це потужний інструмент привернення уваги.
- Не переносьте професійний «повчальний» тон у спілкування з родиною та друзями.

Рекомендовані ресурси для самоосвіти: Для підвищення рівня мовної культури педагогам рекомендується використовувати такі сучасні ресурси:

1. Офіційні сайти Інституту української мови НАН України (електронні словники).
2. Освітні платформи (Prometheus, EdEra), які пропонують безкоштовні курси з комунікації та української мови.
3. Відеоблоги та подкасти про культуру мовлення, що дозволяють навчатися у фоновому режимі (по дорозі на роботу).

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить забезпечити безперервність процесу формування мовної компетентності, трансформуючи її з епізодичного підвищення кваліфікації у спосіб професійного життя сучасного педагога.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

У третьому розділі кваліфікаційної роботи представлено зміст, структуру та результати впровадження формувального експерименту, спрямованого на вдосконалення мовних навичок педагогів.

- 1. Програма експерименту.** Теоретично обґрунтовано та розроблено програму тренінгу «Професійне мовлення педагога: шлях до майстерності». Програма базується на принципах суб'єктності, практикоорієнтованості та інтерактивності. Її структура включає три модулі: нормативно-лінгвістичний (усунення помилок), техніко-операційний (розвиток техніки мовлення) та психолого-комунікативний (опанування майстерності взаємодії).
- 2. Впровадження технологій.** Описано методику реалізації програми через впровадження інтерактивних технологій: методу «відеодзеркала» (аналіз власного відеозапису), артикуляційно-дихальних тренінгів, рольових ігор («Мовний патруль», «Акваріум»), кейс-стаді та технік активного слухання. Доведено, що груповий формат роботи сприяє подоланню психологічних бар'єрів та формуванню навичок рефлексії.
- 3. Результативність.** За результатами контрольного етапу експерименту підтверджено ефективність запропонованої методики. Порівняльний аналіз даних в Експериментальній групі засвідчив статистично значуще зростання кількості педагогів з високим рівнем мовних навичок (з 17,9% до 46,4%) та суттєве зменшення групи з низьким рівнем (з 35,7% до 10,7%). У Контрольній групі позитивна динаміка є мінімальною.
- 4. Практична цінність.** На основі результатів дослідження розроблено методичні рекомендації для закладів післядипломної освіти (впровадження тренінгових форм), методичних служб шкіл (створення мовного режиму, менторінг) та самоосвіти педагогів (алгоритм самовдосконалення, використання цифрових інструментів).

Результати третього розділу повністю підтверджують гіпотезу дослідження про те, що використання системи інтерактивних тренінгових занять є ефективним засобом розвитку професійно-комунікативної компетентності педагогів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні педагогічних умов та обґрунтуванні методики вдосконалення мовних навичок педагогів як основи ефективного професійного спілкування. Результати проведеного дослідження дають підстави сформулювати такі загальні висновки:

- 1. Уточнено сутність та структуру ключових понять.** На основі аналізу наукової літератури визначено, що мовні навички педагога — це інтегративне динамічне утворення, яке поєднує автоматизовані операції з мовним матеріалом (нормативність) та свідомі комунікативні дії (доцільність). Встановлено, що структура мовних навичок є ієрархічною і включає фонетичний, лексичний, граматичний та комунікативно-стратегічний компоненти. Доведено, що специфіка мовних навичок педагога полягає в їхній соціальній спрямованості, підвищеній нормативності та необхідності володіння сугестивним (впливовим) потенціалом слова.
- 2. Визначено роль комунікативної компетентності.** З'ясовано, що комунікативна компетентність виступає стрижневим компонентом професійної майстерності педагога, забезпечуючи реалізацію інформаційної, соціально-перцептивної та афективної функцій педагогічної діяльності. Вона не зводиться до суми знань про мову, а включає також емоційний інтелект, емпатію та навички педагогічної рефлексії. Обґрунтовано, що високий рівень комунікативної культури педагога є запорукою створення сприятливого психологічного клімату в колективі та профілактики дидактогеній.
- 3. Діагностовано стан сформованості мовних навичок.** Результати констатувального етапу експерименту, проведеного на базі закладів

загальної освіти м. Тернополя, засвідчили недостатній рівень розвитку професійно-комунікативних умінь у значної частини вчителів. Високий рівень зафіксовано лише у 18,5% респондентів, середній - у 46,3%, низький - у 35,2%. Виявлено типові недоліки мовленнєвої підготовки: інтерференція (суржик), монотонність, слабка техніка мовлення, домінування авторитарного стилю та невміння налагоджувати діалогічну взаємодію. Встановлено пряму кореляцію між рівнем мовної культури педагога та навчальною мотивацією здобувачів.

4. **Розроблено та обґрунтовано програму вдосконалення.** Теоретично обґрунтовано та розроблено програму тренінгу «Професійне мовлення педагога: шлях до майстерності». Зміст програми структуровано за трьома модулями: нормативно-лінгвістичним (культура мовлення), техніко-операційним (техніка мовлення) та психолого-комунікативним (майстерність спілкування). Визначальною умовою ефективності програми стало використання інтерактивних технологій (відеотренінг, кейс-стаді, рольові ігри), що забезпечують перехід від пасивного засвоєння знань до активного формування навичок.
5. **Експериментально перевірено ефективність методики.** Результати формувального етапу експерименту підтвердили дієвість запропонованої програми. Порівняльний аналіз даних контрольного зрізу засвідчив позитивну динаміку в Експериментальній групі: кількість педагогів з високим рівнем мовних навичок зросла на 28,5% (з 17,9% до 46,4%), а кількість осіб з низьким рівнем зменшилася утричі. Статистична значущість змін підтверджена за допомогою критерію Пірсона. У Контрольній групі, де навчання не проводилося, суттєвих змін не виявлено.
6. **Розроблено практичні рекомендації.** На основі результатів дослідження підготовлено методичні рекомендації для системи педагогічної освіти, та самоосвіти вчителів. Запропоновано алгоритм

самовдосконалення мовної компетентності, що включає етапи самодіагностики, роботи над нормативністю, технікою мовлення та розвитком комунікативної гнучкості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні специфіки формування мовних навичок педагогів в умовах дистанційного та змішаного навчання, а також у дослідженні особливостей невербальної комунікації в цифровому освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посіб. Львів : Світ, 2010. 480 с.
- 2) Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
- 3) Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 248 с.
- 4) Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика : підручник. Київ : Ленвіт, 2020. 595 с.

- 5) Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
- 6) Бриліна В. Л. Професійна етика викладача : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 288 с.
- 7) Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 256 с.
- 8) Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Знання, 2008. 566 с.
- 9) Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 616 с.
- 10) Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
- 11) Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
- 12) Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. Офіційний вісник України. 2020. № 84. С. 2719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- 13) Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- 14) Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. С. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- 15) Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
- 16) Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник. 3-тє вид. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

- 17) Канішевська Л. В. Теорія і практика виховання соціалізованості старшокласників інтернатних закладів у позаурочній діяльності. Київ : Хік, 2011. 368 с.
- 18) Крайняк Л. В., Боднар О. І., Дуда О. В., Штохман Л. М. Методичні вказівки: перекладацька практика для здобувачів ОС магістр. Тернопіль : ЗУНУ, 2025. 26 с.
- 19) Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
- 20) Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Знання, 2007. 495 с.
- 21) Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Харків : ОВС, 2002. 400 с.
- 22) Максим'юк С. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 670 с.
- 23) Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
- 24) Олійник О. Б. Мова як засіб педагогічного впливу. Рідна школа. 2012. № 10. С. 15–19.
- 25) Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 568 с.
- 26) Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
- 27) Пальчевський С. С. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Каравела, 2008. 576 с.
- 28) Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Знання, 1994. 240 с.
- 29) Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Західноукраїнського національного університету. URL: https://www.wunu.edu.ua/pdf/pologenya/provedennia_praktyky.pdf

- 30) Пономарьов О. С. Культура мовлення: Мовностилістичні поради : навч. посіб. Київ : Либідь, 2011. 248 с.
- 31) Поташник М. М. Педагогічна майстерність як система. Москва : Педагогіка, 1987. 210 с.
- 32) Радул В. В. Соціальна зрілість особистості вчителя. Київ : Вища школа, 2008. 218 с.
- 33) Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
- 34) Семіченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
- 35) Синиця І. О. Психологія педагогічного такту. Київ : Радянська школа, 1966. 168 с.
- 36) Сікорський П. В. Теорія і методика диференційованого навчання. Львів : Сполом, 2000. 196 с.
- 37) Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
- 38) Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.
- 39) Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.
- 40) Чайка В. М. Основи педагогіки : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 240 с.
- 41) Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2002. 215 с.
- 42) Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
- 43) Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. 6th ed. New York : Pearson Education, 2014. 400 p.
- 44) Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 524 p.

- 45) Harmer J. The Practice of English Language Teaching. 5th ed. London : Pearson Longman, 2015. 448 p.
- 46) Lightbown P., Spada N. How Languages are Learned. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2013. 256 p.
- 47) Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 410 p.
- 48) Scrivener J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. 3rd ed. Oxford : Macmillan Education, 2011. 416 p.
- 49) Tyrchyk S. Influence of Teacher's Language Skills on the Effectiveness of Communication in the Educational Process : Master's qualification paper. Ternopil : WUNU, 2025. 81 p.
- 50) Ur P. A Course in English Language Teaching. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 336 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

КАРТА АНАЛІЗУ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ВЧИТЕЛЯ

(Протокол спостереження на уроці)

Дата: _____

Клас: _____

Предмет: _____

Тема уроку: _____

Інструкція для експерта: Оцініть рівень прояву мовних та комунікативних навичок вчителя за 3-бальною шкалою, де:

- **3 бали** — навичка проявляється яскраво, стабільно, безпомилково;
- **2 бали** — навичка проявляється ситуативно, є незначні помилки;
- **1 бал** — навичка не сформована, наявні грубі помилки;
- **0 балів** — навичка відсутня або проявляється деструктивно.

№ з/п	Критерії та показники	Оцінка (0-3)	Примітки (фіксація помилок, прикладів)
I.	Когнітивно-лінгвістичний блок (Грамотність)		
1.	Орфоепічна правильність (наголоси, вимова звуків)		
2.	Лексичне багатство (синоніми, відсутність тавтологій)		

3.	Чистота мовлення (відсутність суржику, слів-паразитів)		
4.	Термінологічна точність та адаптивність пояснень		
II.	Операційно-діяльнісний блок (Техніка)		
5.	Гучність та чутність голосу (польотність)		
6.	Чіткість дикції		
7.	Інтонаційна виразність (логічні наголоси, мелодика)		
8.	Темпоритм мовлення (відповідність сприйняттю учнів)		
III.	Особистісно-рефлексивний блок (Взаємодія)		
9.	Вміння налаштувати контакт (зоровий контакт, привітання)		

10.	Діалогічність (вміння слухати учня, ставити питання)		
11.	Емоційна стійкість та доброзичливість тону		
12.	Реакція на помилку учня (підтримка / докір)		
	ЗАГАЛЬНА СУМА БАЛІВ:	—	

Висновки експерта:

Рівень комунікативної компетентності:

Високий (30–36 балів)

Середній (18–29 балів)

Низький (0–17 балів)

Основні рекомендації:

Додаток Б

АНКЕТА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ «МІЙ ПЕДАГОГ»

(Оцінка ефективності педагогічного спілкування)

Любий друже! Просимо тебе взяти участь у дослідженні, мета якого - покращити спілкування педагогів з здобувачами. Анкета є анонімною, твоє прізвище вказувати не потрібно.

Інструкція: Оціни роботу педагога (ПІБ педагога: _____) за наведеними твердженнями. Обведи цифру, що відповідає твоїй думці.

1 — зовсім не згоден, 5 — цілком згоден.

№	Твердження	Оцінка
1.	Педагог пояснює матеріал зрозуміло і доступно.	1 2 3 4 5
2.	Мова педагога гарна, правильна, його приємно слухати.	1 2 3 4 5
3.	Педагог говорить чітко, не занадто швидко і не тихо.	1 2 3 4 5
4.	На уроці педагог часто звертається до нас, дає можливість висловити думку.	1 2 3 4 5
5.	Педагог уважно вислуховує мою відповідь, не перебиває.	1 2 3 4 5
6.	Педагог ніколи не кричить і не ображає учнів.	1 2 3 4 5
7.	Педагог справедливо оцінює мої знання.	1 2 3 4 5

8.	Мені цікаво на уроках цього педагога.	1 2 3 4 5
9.	Я не боюся помилитися або перепитати, якщо не зрозумів.	1 2 3 4 5
10.	Я хотів би бути схожим на цього педагога у спілкуванні.	1 2 3 4 5

Що тобі найбільше подобається у спілкуванні з цим педагогом?

Що б ти порадив(ла) педагогу змінити?

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В

ПОРІВНЯЛЬНА ДІАГРАМА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ МОВНИХ НАВИЧОК ПЕДАГОГІВ

(Динаміка змін в Експериментальній групі)

Таблиця В.1

Результати діагностики Експериментальної групи (ЕГ) до та після проведення тренінгу

Рівень сформованості навичок	Констатувальний етап (До експерименту), %	Контрольний етап (Після експерименту), %	Динаміка (+/-)
Високий	17,9%	46,4%	+28,5%
Середній	46,4%	42,9%	-3,5%
Низький	35,7%	10,7%	-25,0%

Рис. В.1. Графічне відображення динаміки зростання комунікативної компетентності вчителів Експериментальної групи

Аналіз діаграми засвідчує суттєве зменшення кількості педагогів з низьким рівнем комунікативної культури (на 25%) та значне зростання групи з високим рівнем майстерності, що підтверджує ефективність впровадженої програми.

